УДК 008(=161.2):[316.7:325.81:355.01 (470:477)
DOI https://doi.org/10.31392/cult.alm.2026.3.27

Богуцький Артем Олегович,
аспірант кафедри культурології
Національного університету «Києво-Могилянська академія»,
молодший науковий співробітник відділу культурно-цивілізаційних досліджень
Інституту культурології Національної академії мистецтв України
orcid.org/0009-0002-8983-4759
arten.bogut@gmail.com

УКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС: АНТИКОЛОНІАЛЬНИЙ, ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ, ДЕКОЛОНІАЛЬНИЙ

У статті зроблено спробу дослідження генези вітчизняної культурологічної думки в царині дискурсу, пов'язаного з державо- та націєтворчими процесами в період російсько-української війни. У зв'язку з очевидною російською експансіоністською політикою та імперським ресентиментом український соціокультурний простір формується відповідно до стратегії національного опору, яка нині реалізується не тільки на фронті, а й у царині культури. І провідним у творенні цих нових практик опору є культурологічний дискурс, який за 35 років зазнав якісних і кількісних змін.

Проаналізовано основні теоретико-методологічні засади антиколоніального, постколоніального та деколоніального підходів, а також окреслено межі їх застосування в умовах сучасного українського контексту періоду війни. Доведено, що класичні теорії дослідження колоніалізму не відповідають сучасному українському контексту, натомість вітчизняні наукові здобутки стають важливою частиною світових практик дослідження колоніалізму. Зазначено, що типова дихотомія колонізатор – колонізований також не може бути застосована щодо пояснення складнощів у формуванні українського соціокультурного простору, як у складі імперії, так і в боротьбі з нею.

Зроблено висновок, що сучасний культурологічний дискурс постає як ефективний простір у творенні нових форм гуманітарного опору, у межах якого виробляються нові інструменти осмислення війни, пам'яті, травми, ідентичності та культуротворення.

Ключові слова: культурна спадщина, культурологія, соціокультурна аналітика, культуротворчість, культурологічний аналіз, дискурс, війна, деколонізація, культуротворення, культурні практики, соціокультурні трансформації.

Bohutskyi Artem,
Postgraduate Student at the Department of Cultural Studies
National University of Kyiv-Mohyla Academy,
Junior Research Fellow at the Department of Cultural
and Civilizational Studies
Institute for Cultural Research of the National Academy of Arts of Ukraine
orcid.org/0009-0002-8983-4759
arten.bogut@gmail.com

UKRAINIAN CULTURAL STUDIES DISCOURSE: ANTICOLONIAL, POSTCOLONIAL, DECOLONIAL

This article attempts to examine the genesis of Ukrainian cultural studies thought within the sphere of discourse related to state- and nation-building processes during the Russian-Ukrainian war. Considering Russia's evident expansionist policy and imperial resentment, the Ukrainian sociocultural space is being shaped in accordance with

© Богуцький А. О, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

a strategy of national resistance, which today is implemented not only on the battlefield but also in the sphere of culture. Cultural studies discourse plays a leading role in the formation of these new practices of resistance, having undergone significant qualitative and quantitative changes over the past thirty-five years.

The article analyzes the main theoretical and methodological foundations of anticolonial, postcolonial, and decolonial approaches, while also outlining the limits of their application within the contemporary Ukrainian wartime context. It is argued that classical theories of colonialism do not fully correspond to the contemporary Ukrainian context; instead, Ukrainian scholarly achievements are becoming an important part of global practices in the study of colonialism. The article emphasizes that the typical dichotomy of colonizer – colonized likewise cannot fully explain the complexities involved in the formation of the Ukrainian sociocultural space, both within the empire and in the struggle against it.

It is concluded that contemporary cultural studies discourse functions as an effective space for the creation of new forms of humanitarian resistance, within which new tools are developed for understanding war, memory, trauma, identity, and cultural creation.

Key words: cultural heritage, cultural studies, sociocultural analytics, cultural creativity, cultural studies analysis, discourse, war, decolonization, cultural creation, cultural practices, sociocultural transformations.

Постановка проблеми. Повномасштабне російське вторгнення, яке розпочалося 24 лютого 2022 р., зумовило стрімкий розвиток українського соціокультурного простору, передусім тих практик, які спрямовані насамперед на захист вітчизняної культури та національної ідентичності. Одним із ключових елементів сучасного опору російській агресії став процес переосмислення вітчизняних культурних трансформацій, які були під тривалою імперською окупацією. Принагідно зазначимо, що у представленому дослідженні під імперією будуть матися на увазі такі форми російської держави, як Росія, СРСР та Російська імперія.

Особливе місце в сучасній науковій думці посідає дослідження міри залученості українців і української культури у процеси творення, розвитку та функціонування радянського та російськоімперського просторів. І попри всю катастрофічність, сучасна війна – це унікальна можливість для дослідження виміру імперськості у відриві від класичного західноєвропейського колоніального дискурсу. Протягом багатьох історичних періодів різноманітні українські державні утворення та власне самі українці були суб'єктами у творенні імперської політики. Зокрема, лише у XX ст. українці намагалися не тільки досягти перемоги під час Української революції 1917–1921 рр., однак були долучені до створення в 1922 р. СРСР. Цей союз декларувався більшовиками як такий, що складається з «рівноправних» членів: УСРР, РСФРР, Білоруської СРР та Закавказької СФРР. Аналогічно й сам розпад СРСР трактувався як спільне рішення. Серед інших прикладів можна назвати участь у Другій світовій війні: війна з Фінляндією (1939–1940 рр.), поділ з нацистською Німеччиною Польщі. Урешті, українці воювали та боролися за свою батьківщину не тільки у складі УПА чи ОУН, а також у лавах Червоної Армії, яка, окрім звільнення Європи від нацистського режиму, була також залучена, де-факто, до окупації країн Європи.

Можна цілком припустити, що українці також брали участь у придушенні Угорської революції в 1956 р. та «Празької весни» у 1968 р., були залучені до вторгнення в Афганістан. Нарешті, окрім багатьох українських інтелігентів, які були закатовані комуністичним режимом, як-от: М. Драй-Хмара, В. Симоненко, В. Стус, були й ті, хто безпосередньо долучився до оспівування радянської дійсності заради свого виживання: О. Довженко, П. Тичина, М. Бажан.

Наведені вище тези дають нам підстави вказати на ***актуальність*** представленого дослідження, яка зумовлюється відсутністю однозначної дихотомії колонізатор (імперія) – колонізований, а також наявною амбівалентністю, зумовленої геополітичними процесами. Очевидно, що в контексті сучасного протистояння Україні вигідно та необхідно вказувати на колоніальний характер російської експансії, водночас мати західних союзників – Україна ніби долучається до сторони, яку, наприклад, так звані країни Глобального Півдня, небезпідставно вважають колишніми колонізаторами.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Теоретична рамка дослідження в царині колоніалізму представлена працями Едварда Саїда, Гомі Бгабги та Ґаятрі Чакраворті Співак. Кожен із цих авторів аналізує механізми того, як імперія та колонія репрезентують «Іншого»,

яким чином відбувається позбавлення «голосу» в упосліджених імперією спільнотах, а також висвітлюються основні засади колоніальних відносин: гібридність, мімікрія та амбівалентність (Spivak, 1988; Bhabha, 1994; Said, 2001). Особливості російського імперського літературного канону та його стратегії саморепрезентації досліджувала американська науковиця Ева Томпсон (Томпсон, 2006). У вітчизняній гуманітаристиці особливості післяімперського простору вивчали Іван Дзюба, Микола Рябчук, Тамара Гундорова, Сергій Плохій, Марко Павлишин, Степан Величенко, Віра Агеєва, Мирослав Шкандрій, Юлія Кравченко та Сергій Руденко. У своїх працях дослідники та дослідниці аналізують постколоніальну травму, деколонізацію пам'яті та трансформацію соціокультурного середовища, деконструюють особливості самоколонізації та типологізують сучасний інструментарій деколонізаційної політики.

Методологія дослідження. Методологічна основа нашого дослідження представлена такими методами: герменевтичним методом, дискурс-аналізом, порівняльним та історико-культурним методом.

Герменевтичний метод слугує для інтерпретації ключових наукових текстів. Дискурс-аналіз використано для встановлення способів конструювання таких категорій, як «імперія», «колонія» і «деколонізація». Порівняльний та історико-культурні методи необхідні для зіставлення антиколоніальної, постколоніальної та деколоніальної моделей і з метою простеження їхніх трансформацій від пізньорадянського періоду до повномасштабної війни.

Метою статті є аналіз сучасного українського культурологічного дискурсу, який у дослідженні вітчизняного соціокультурного простору одночасно поєднав культурні практики антиколоніалізму, спадок і травму колонізованого імперією об'єкта та суб'єкта, що був долучений до творення імперії та практик внутрішньої колонізації. Зазначена нами мета може бути досягнута шляхом аналізу теоретико-методологічних засад українських студій, пов'язаних з тематикою де/пост/колоніалізму та визначенням чіткої межі в їх застосуванні відповідно до українського контексту.

Виклад основного матеріалу вважаємо доречним почати з окреслення категорії дискурсу. У представленому дослідженні ми будемо послуговуватися загальною теорією дискурсу, яка «<…> полягає в тому, що соціальні явища ніколи не є завершеними чи вичерпними. Значення ніколи не може бути остаточно зафіксованим, і це відкриває шлях для постійних соціальних суперечок щодо визначень суспільства й ідентичності, що має відповідні соціальні наслідки» (Jørgensen, Phillips, 2002, p. 25). На нашу думку, колоніалізм та, назвемо це, післяколоніальні практики (антиколоніальні, постколоніальні, деколоніальні) є прямим підтвердженням того, шо це соціальне явище не є «вичерпним і завершеним». І дослідження культурних та соціальних трансформацій в описаних нами вище вимірах є предметом міждисциплінарного підходу дослідження.

Апологетом у створенні теоретико-методологічної бази дослідження практик колоніалізму вважається Едвард Саїд, який у своїй праці «Орієнталізм» (1978 р.) деконструював практики західноєвропейського колоніалізму та вказав на те, що саме вони відповідальні за створення образу так званого Сходу. Тобто такого темпорально-просторового місця, яке, по-перше, щодо континентальної Європи географічно розташовано на сході; по-друге, є цивілізаційно відсталим; по-третє, потребує колонізатора, бо колонізатор знає як правильно жити колонізованому й переконує останнього в «неправильності» його способу життя, згідно із суто власними уявленнями про «Схід». Отже, «стосунки Заходу та Сходу – це стосунки домінування першого над другим <…>» (Сергієнко, 2019). Дослідниця Ґаятрі Співак у своїй праці "Can subaltern speak" (1988 р.) радикально переосмислює принципи суб'єктності колонізованого суспільства. Доходить висновку, що в імперській системі цінностей і влади, яку вона встановлює, у пригнічених індивідів і в цілого суспільства загалом відбирається право «говорити», тобто репрезентувати себе без колонізатора (Spivak, 1988).

Релевантним у нашому дослідженні також є науковий доробок Хомі Бхабхи. У своїй праці "The location of culture" (1994 р.) дослідник виокремив 3 ключові частини будь-якої колоніальної політики: мімікрію, гібридність та амбівалентність. Усі вони не просто відображають здатність колонізованого адаптуватися до умов, нав'язаних колонізатором, але також свідчать про опір колоніальній політиці (Bhabha,1994, с. 85–93).

Попри значущість описаних вище наукових концепцій, їх використання в сучасному українському дискурсі обмежено тим, що всі ці праці розроблені на основі західноєвропейського типу колоніалізму, а саме британського, французького, тобто такого, в якому колонізатор і колонії були розділені великими просторами (власне, усі колонії були заморськими), а також різнилися за мовою та расою. Тобто в усіх попередніх прикладах відсутній аспект безпосереднього «сусідства».

Дослідження імперського спадку для українського культурного простору й відповідна проблематика пост/де/антиколоніальності є досить молодою галуззю вітчизняної культурологічної думки, яка в умовах російсько-української війни дуже стрімко розвивається. Цілком очевидним є те, що протягом тривалого часу, навіть після проголошення Україною незалежності, вітчизняний соціокультурний простір перебував під впливом російського, що зумовило його уповільнений розвиток.

Принагідно зазначимо, що дослідження впливу всього імперського відбувалося під час існування в самій імперії. Очевидно неможливо висвітлити весь інструментарій, пов'язаний із боротьбою з імперією, ми зосередилися на, як нам здається, найбільш значущих працях. Однією із ключових праць, які заклали основи культурологічного дискурсу, стала книга видатного українського письменника, дисидента та другого Міністра культури Івана Дзюби під назвою «Інтернаціоналізм чи русифікація» (1968 р.). У своїй книзі І. Дзюба, спираючись на ідеологічні засади комунізму, деконструює імперський простір, вказує на те, що СРСР зі спільного рівноправного проєкту багатьох народів перетворився на проєкт суто російський і такий, який упосліджує інші народи. Один із примірників автор позначив такими словами: «Про «лихо давнє й сьогочасне», щоб ми спільними зусиллями його позбулися» (Дзюба, 1968).

Розпад Радянського Союзу й утворення незалежних держав можна назвати відправною точку у процесі творення дискурсу антиколоніалізму. У цей період виходить книга українського дослідника Миколи Рябчука «Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націєтворення» (2000 р.), в якій дослідник розглядає причини й особливості запізнілого українського націєтворення крізь призму постколоніалізму, десовєтизації та травми, спричиненої імперією.

Символом цього періоду можна назвати книгу президента України Леоніда Кучми «Україна – не Росія» (2004 р.). Уже назва цієї книги відображає процеси цього раннього періоду українського національного культуротворення, які поки були далекими довід переосмислення колоніального спадку, однак уже чітко артикулювали свою унікальність, самобутність. Помаранчева революція підтвердила, що українці готові до боротьби, коли ціною в ній є справедливість. Політика Віктора Ющенка насамперед була спрямована на пробудження історичної пам'яті: відбудова зруйнованої російськими імперськими військами столиці Гетьманщини – Батурина, визнання Голодомору актом геноциду українського народу. Усі ці й інші прояви утвердження національної пам'яті стали першими кроками держави до вибудовування національного метанаративу.

Переломним періодом у розвитку культурологічного дискурсу стало російське вторгнення у Грузію у 2008 р. Якщо війни з Ічкерією сприймалися світовою спільнотою як внутрішній конфлікт, то початок конвенційної війни із Грузією був викликом усій світовій спільності. Урешті ця війна стала підтвердженням наявності російського імперського ресентименту, але, на відміну від Грузії, війна з Україною вже була в активній фазі – гібридній.

Серед праць цього періоду можна виділити дослідження Марка Павлишина «Постколоніальна критика і теорія» (2009 р.). Дослідник виокремлює особливості українських постколоніальних студій і зазначає, що критичним у дослідженні колоніалізму є спроби дослідити цей колоніалізм власне колонізаторами. Отже, «для постколоніальних студій характерні тексти, написані імперськими мовами, оскільки мало хто із критиків-постколоніалістів вивчив автохтонні мови колишніх колоній. Тому авторитетний метадискурс про «третій світ» далі виходить із «першого світу», а постколоніальні студії залишаються ще однією наукою Заходу про себе» (Павлишин, 2009). Дослідник також зазначає, що інша проблема постколоніальних студій пов'язана з розмиттям визначення того, що конкретно можна називати пост/де/анти/колоніальним, основна причина полягає в тому, що «економічні й політичні, а тим

паче культурні, умови колоніалізму не припиняються із проголошенням незалежності» (Павлишин, 2009). Для подолання такого невизначення Марко Павлишин пропонує вживання двох термінів:

– ***«антиколоніальний»*** – простий опір колоніалізму;

– ***«постколоніальний»*** – протистояння на рівні не простого заперечення колоніалізму й схвалення протилежного (зазвичай нації), а на рівні усвідомлення (Павлишин, 2009).

Суголосну позицію висловлює інший український дослідник Степан Величенко. У своїй праці «Питання російського колоніалізму в українській думці. Політична залежність, ідентичність та економічний розвиток» (2010 р.) дослідник одразу зазначає, що для пострадянської України було цілком логічним апелювати до постколоніального дискурсу, адже «протягом 1989–1991 рр. 8 із 13 українських політичних партій у своїх програмах визначали Україну як експлуатаційну колонію. Після 1991 р. літературні критики, за допомогою «колоніального дискурс-аналізу», застосовували термін «постколоніальний» щодо незалежної України, що передбачає її колишній колоніальний статус» (Величенко, 2010). Дослідник також наголошує на тому, що хибно говорити про «постколоніалізм», коли українська культура, економіка, політика тісно взаємодіють з Росією і, де-факто, добровільно реінтегруються (самоколонізуються) в імперському просторі. Окрім цього, С. Величенко зазначає, що український простір недоречно розглядати суто з однієї позиції: або Україна була колонією, або ні. І «незважаючи на пізню появу слова «колоніалізм» та його обмежений вплив на свідомість населення, його теоретична значущість залишається високою» (Величенко, 2010).

Третім пластом у культурологічному дискурсі цього періоду є звернення до травми, спричиненої існуванням в імперії. Дослідженню цього «спадку» присвячені праці вже згаданого нами Миколи Рябчука «Постколоніальний синдром: спостереження» (2011 р.) і Тамари Гундорової «Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: статті та есеї» (2012 р.). Дослідники розглядають травму як феномен, який безпосередньо впливає на процеси культуротворення. Обидва автори вказують на очевидну шкідливість російського впливу. Для М. Рябчука це передусім захворювання – «синдром». Автор висвітлює вплив імперського простору на формування відсутності зацікавленості у власній культурі та сприйняття її як «сільської», тобто культурно нижчою від культури російської – «метропольної». Для подолання цього «сільського» відбувається переорієнтація на продукування культурного продукту, який мімікрує під продукт «метрополії». Тим самим в українському суспільстві відбувається розділення та протистояння «центру» і «периферії».

Тамара Гундорова концептуалізує травму через феномен транзитності. У цьому просторі «культура фіксує розрив Я і світу, який визначає свідомість модерного часу, і цей розрив стосується і матеріального світу, зокрема його тілесності, включно з людиною, і розуміння, і інтерпретації. Розриви стають симптомами, вони просочуються в мову й пам'ять, вони впливають на психологічний досвід, проявляються на тілі» (Гундорова, 2012, с. 13). Дослідниця також вказує на те, що «транзитність» замість того, щоб бути саме перехідним періодом, стає постійним явищем, яке деструктивно впливає на розвиток української культури.

Водночас зазначені нами автори єдині у своєму баченні, що визнання травми/хвороби є першим кроком на шляху її опрацювання/лікування. І подальші події лише підтвердили важливість цього процесу.

Революція гідності та початок російсько-української війни у 2014 р. з повномасштабною фазою у 2022 р. кардинальним чином вплинули на якість і швидкість процесів вітчизняного культуротворення. Однією з перших ґрунтовних праць, покликаних пояснити Україну всім, хто перебуває поза українським дискурсом, є книга «Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності» (2015 р.) Сергія Плохія. У цій праці дослідник «пропонує коротку, але всеосяжну історію України, що контекстуалізує сучасну політику пана Путіна як агресію проти волі українського народу, а також проти порядку, що встановився наприкінці холодної війни» (Плохій, 2015, с. 6).

У 2022 р. був створений проєкт «Український Деколоніальний Глосарій» – «це збірка 20 визначень-статей (де- та постколоніальних теорій) побудованих на прикладах українського контексту» (Український Деколоніальний Глосарій). Однією із представлених статей є праця

Мирослава Шкандрія та Юлії Кравченко, в якій так концпетуалізовані терміни «антиколоніальний», «постколоніальний», «деколоніальний» (Шкандрій, Кравченко, 2023):

«Антиколоніальний» означає відмову від імперських тропів, що виражається у спротиві стереотипам, які принижують.

«Постколоніальний» витлумачують як відхід від залежності бінарних позицій на зразок центр – периферія, імперія – колонія, висока культура – народна культура.

«Деколоніальним» позначають процес формування та утвердження емансипованої свідомості поневоленої в минулому нації.

Після порівняння зі списком Марка Павлишина ми можемо ствердно зазначити, що події Революції гідності та початок російсько-української війни стали причиною появи феномену **деколоніального**, тобто такої форми культуротворення, яка передбачає активну участь суспільства у процесах очищення соціокультурного простору від усього, що можна назвати імперськими. У вітчизняному контексті це проявляється передусім у заходах з дерадянізації, деімперіалізації, декомунізації, які еволюціонували з хаотичних проявів періоду Революції гідності до державної політики, основні положення якої закріплені в чинному законодавстві.

Дослідження дискурсу, тобто самоаналізу, є важливою частиною пізнання. Зокрема, велику увагу дослідженню розвитку сучасної культурології приділяє український культуролог Сергій Руденко. У своїй статті «Неортодоксальна деколонізація соціокультурної системи через фреймворки репрезентацій культурних цінностей і спадщини» (2025 р.) автор розглядає деколонізаційні процеси не лише як ціннісну позицію, а як швидкозмінну соціокультурну динаміку, яка потребує інструментального калібрування. Сергій Руденко пропонує створення матриці, яка дає змогу оцінювати деколонізаційні процеси за такими параметрами, як: ентропія – негентропія та крихкість – антикрихкість (Руденко, 2025, с. 36). Результативність такого підходу, на думку дослідника, проявиться в «<…> переведеннні деколонізаційного дискурсу з режиму моральної легітимації в режим критичної релевантності, емпіричної верифікованості та коректної, об'єктивованої фіксації трансформацій соціокультурних систем» (Руденко, 2025, с. 36).

Принагідно зазначимо, що важливим елементом у вибудовуванні післяімперського простору є також дослідження сучасних російських експансіоністських практик для формування загальнонаціональної стратегії опору. І вже в цій площині ми можемо констатувати відсутність однополярного бачення колонізації, яке аналізував Марко Павлишин.

Долученість дослідників, які перебувають поза межами українського дискурсу, не тільки свідчить про важливість представленої дискусії, а також відображає однозначність у визначенні агресії. Зокрема, лише в період повномасштабної війни українська спільнота була змушена визнати, що багато іноземних науковців у своїх працях попереджали про загрозу від російської культури. У 2006 р. українською вийшла друком праця американської літературознавиці Еви Томпсон «Трубадури Імперії. Російська література і колоніалізм» (2000 р.). Дослідниця вказує на очевидне засилля маніпулятивних і викривлених наративів щодо будь-яких тем, які стосуються історичного минулого. Окрім

Таблиця 1

Порівняння постколоніального і деколоніального підходів

Критерій	Постколоніальний підхід	Деколоніальний підхід
Фокус	Осмислення колоніального спадку та його вплив на сучасні процеси розвитку українського соціокультурного простору.	Кардинальне поривання з будь-якими проявами імперії як активна форма опору й утвердження себе як суб'єкта, а не об'єкта.
Зміст	Критична деконструкція минулого та вихід за межі бінарності імперія – колонія.	Утвердження власної суб'єктності та створення суверенної демократичної моделі розвитку.
Основні засоби	Аналіз культурного канону, зміна мови та мовлення, утвердження нових моделей пам'яті й репрезентації своєї культури.	Зміни в політиці пам'яті, освіті, створення нових наративів та інституцій.
Український вимір	Осмислення постколоніальної травми як одного з наслідків долучення до формування імперського простору.	Дерусифікація, декомунізація та переоцінка культурного канону.

цього, паралельно відбувається створення «еталонного» імперського чи партійного світобачення російської культурної компоненти. Саме вона має домінантну позицію порівняно із творчістю інших, поневолених народів. Нарешті необхідно зазначити, що майже всі описані нами автори, залучені не тільки в наукову, а також у просвітницьку діяльність: книги, конференції, організація різноманітних виставок, ведення інтернет-подкастів і багато інших засобів з популяризації вітчизняної культури сприяють процесам культуротворення.

Водночас описані вище процеси відбуваються не без наявних проблем, які потребують вирішення. Зокрема, найголовнішою проблемою сучасного культурологічного дискурсу є зміщення фокуса з формування «українського» на «не російського», і ми не маємо на увазі так званий проєкт «антиросія», образ якого створили самі росіяни для того, щоб легітимізувати бойові дії. В умовах сучасної війни пошук можливостей для знищення ворога шляхом його аналізу є справою необхідно та благородною. Особливо коли Росія створює десятки, якщо не сотні пропагандистських інфоприводів. Їх потрібно не тільки висвітлювати, а й спростовувати, а це системна робота, яка не може бути припинена. Ця боротьба схожа на «битву з вітряними млинами» – Росія, на жаль, проблема географічна.

І постійний фокус на їхній культурі не тільки уповільнює розвиток української, але також відображає травму неможливості існування «без», а також потопаючи в нескінченній софістиці без розв'язання нагальних проблем. Вітчизняна культура не може бути розділена на питомо «колоніальне» (що підлягає осудженню) і «автентичне» (що потребує збереження) – реальна ситуація є значно складнішою. Наприклад, лише літературний простір вітчизняної культури в період її розвитку у складі радянської імперії був неоднорідним. Зокрема, українська літературознавиця Віра Агеєва у своїй праці «За лаштунками імперії: есеї про українсько-російські культурні відносини» (2021 р.) досліджує боротьбу українських інтелектуалів у Радянському Союзі та зазначає, що «політична лояльність щодо радянського режиму (чи принаймні непричетність до протестного руху) часто поєднувалися з українською культурною ідентичністю і спробами за найменшої змоги втілювати літературні, мистецькі проєкти, балансуючи на межі дозволеного. Шістдесятники дуже багато зробили для відновлення колективної пам'яті. Якраз на останні радянські десятиліття припадає активізація української історичної романістики» (Агеєва, 2021, с. 18).

Важливо розуміти, що вітчизняний дискурс не єдиний у світі, який страждає від шкоди, завданої імперією. «Історія культури взагалі є поганим місцем для людей, які шукають бездоганних моральних авторитетів: <…> Мартін Гайдеггер, один із найвпливовіших філософів XX ст., був членом нацистської партії. Герберт фон Караян, один із найвидатніших диригентів XX ст., також був членом НСДАП. Кнут Гамсун, нобелівський лауреат з літератури, підтримував Гітлера <…>» (Маслов, 2026).

Уважаємо також за необхідне зазначити, що будь-які процеси культуротворення під час війни, з одного боку, відбуваються у своїй максимі, якої неможливо було б досягти в мирному житті, тобто стрімкі процеси з відновлення/переоцінювання культурної спадщини, яка була забута/замовчана/вкрадена; зміна ставлення до різноманітних історичних постатей і подій і загалом переосмислення культурного канону. Негативним проявом цієї «максими» є очевидне спрощення на користь швидкості: замість аналітичного розрізнення – механічна культура «скасування». Велика кількість порожніх п'єдесталів як частини монументів, які донедавна возвеличували імперських полководців чи діячів науки, культури та мистецтва, нікуди не зникли.

На місці пам'ятника Щорсу в Києві досі стоїть колона, аналогічна з обеліском Перемоги на Галицькій площі (площа Перемоги в минулому). А на зміну демонтованому пам'ятнику М. Булгакову на Андріївському узвозі в Києві не з'явився пам'ятник Валер'яну Підмогильному, принаймні поки що. Але ми не можемо не вказати на очевидні позитивні зрушення в цьому напрямі, зокрема, уже 28 червня 2026 р. на території Києво-Печерської лаври був споруджений пам'ятник гетьману Івану Мазепі, що є значущою символічною перемогою і підтвердженням того, що нині в Україні реалізуються всі три провідні форми постімперської відбудови: антиколоніальної, постколоніальної, деколоніальної.

Висновки. Проведений нами аналіз дозволяє сформулювати такі висновки.

Таблиця 2

Порівняння антиколоніального, постколоніального та деколоніального підходів

Підхід	Зміст	Тип дії	Український вимір
Антиколоніальний	Опір імперському пануванню.	Заперечення чи/та усунення імперських практик.	Захист мови й культурної спадщини (декомунізація, дерадянізація), віднайдення та повернення історичних постатей і традицій, демонтаж маркерів імперії.
Постколоніальний	Рефлексія досвіду колонізованого і колонізатора	Критичний аналіз і робота над травмою, гібридністю та самоколонізацією.	Осмислення, висвітлення та визнання долученості українців та українського культурного спадку до творення імперського простору.
Деколоніальний	Активні трансформації соціокультурного простору.	Зміни в політиці пам'яті, освіті, створення нових наративів та інституцій.	Деколонізація топоніміки, переоцінка культурного канону, реформування культурної політики та репрезентації спадщини.

По-перше, використання класичних теорій у дослідженні колоніалізму (Саїд, Співак, Бгабга) є важливим і необхідним, проте недостатнім засобом у дослідження вітчизняного соціокультурного простору. Натомість сучасні українські дослідники (Шкандрій, Гундорова, Плохій) не тільки сприяють трансформаціям у вітчизняній культурі, але й «відкривають» Україну для світу і викривають особливості російського імперіалізму та колоніального впливу, що виражається не тільки через збройну агресію, але також через культурну експансію.

По-друге, поки український соціокультурний простір перебуває у стані війни та під загрозою знищення, ми не можемо встановити чіткі часові рамки завершення так званого деколоніального повороту. Транзитність та порубіжність – це стан, який ми не зможемо подолати в короткостроковій перспективі, проте залученість кожного науковця, політика, письменника, урешті, будь-якого громадянина у процес не тільки діалогу, але й активної дії, яка передбачена вітчизняним культурологічним дискурсом, може наблизити момент, коли деколоніальна невизначеність буде подолана: шляхом не сублімації чи забуття, а поміркованого осмислення.

Список використаних джерел:

Агеєва В. (2021). *За лаштунками імперії: Есеї про українсько-російські культурні відносини*. Віхола.

Величенко С. (2010, 14 жовтня). *Питання російського колоніалізму в українській думці: Політична залежність, ідентичність та економічний розвиток*. Вперед.

Гундорова Т. (2012). *Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: Есеї*. Грані-Т.

Дзюба І. (1998). *Інтернаціоналізм чи русифікація?* Видавничий дім «КМ Academia".

Маслов Л. (2026, 6 червня). *Не палити книги. Зносити ідолів*. Цензор.НЕТ.

Павлишин М. (2009, 8 жовтня). *Постколоніальна критика і теорія*. Вперед.

Плохій С. (2016). *Брама Європи: Історія України від скіфських воєн до незалежності* (Р. Клочко, пер.). Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля».

Руденко С. Б. (2025). Неортодоксальна деколонізація соціокультурної системи через фреймворки репрезентацій культурних цінностей і спадщини. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, (4)*, 31–38. https://doi.org/10.32461/2226-3209.4.2025.351831

Рябчук М. (2011). *Постколоніальний синдром: Спостереження*. К.І.С.

Саїд Е. В. (2001). *Орієнталізм* (В. Шовкун, пер.). Видавництво Соломії Павличко «Основи».

Сергієнко С. (2019, 1 листопада). *Едвард Саїд і марксизм: Нотатки на полях «Орієнталізму»*. Спільне.

Томпсон Е. М. (2006). *Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм* (М. Корчинська, пер.). Видавництво Соломії Павличко «Основи».

Український Деколоніальний Глосарій. *Український Деколоніальний Глосарій*.

Шкандрій М., Кравченко Ю. *Антиколоніальний, постколоніальний, деколоніальний*. Ukrainian Decolonial Glossary.

Bhabha H. K. (1994). *The location of culture*. Routledge.

Jørgensen M. W., Phillips L. J. (2002). *Discourse analysis as theory and method*. SAGE Publications.

Spivak G. C. (1988). Can the subaltern speak? In C. Nelson & L. Grossberg (Eds.), *Marxism and the interpretation of culture* (pp. 271–313). University of Illinois Press.

References:

Aheieva, V. (2021). *Za lashtunkamy imperii: Eseii pro ukrainsko-rosiiski kulturni vidnosyny* [Behind the scenes of the empire]. Vikhola. [in Ukrainian].

Velychenko, S. (2010, 14 zhovtnia). *Pytannia rosiiskoho kolonializmu v ukrainskii dumtsi: Politychna zalezhnist, identychnist ta ekonomichnyi rozvytok* [The Issue of Russian Colonialism in Ukrainian Thought]. Vpered. [in Ukrainian].

Hundorova, T. (2012). *Tranzytna kultura. Symptomy postkolonialnoi travmy: Eseii* [Transit Culture and Postcolonial Trauma]. Hrani-T. [in Ukrainian].

Dziuba, I. (1998). *Internatsionalizm chy rusyfikatsiia?* [Internationalism or Russification?]. Vydavnychyi dim "KM Academia". [in Ukrainian].

Maslov, L. (2026). *Ne palyty knyhy. Znosyty idoliv* [Don't burn books; tear down idols]. Tsenzor.NET. [in Ukrainian].

Pavlyshyn, M. (2009). *Postkolonialna krytyka i teoriia* [Postcolonial criticism and theory]. Vpered. [in Ukrainian].

Plokhii, S. (2016). *Brama Yevropy: Istoriia Ukrainy vid skifskykh voien do nezalezhnosti* (R. Klochko, Trans.). [The Gates of Europe: A History of Ukraine]. Knyzhkovyi Klub "Klub Simeinoho Dozvillia". [in Ukrainian].

Rudenko, S. B. (2025). Neortodoksalna dekolonizatsiia sotsiokulturnoi systemy cherez freimvorky reprezentatsii kulturnykh tsinnostei i spadshchyny [Non-Orthodox Decolonisation of Sociocultural Systems through Representational Frameworks of Cultural Heritage]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv, (4)*, 31–38. https://doi.org/10.32461/2226-3209.4.2025.351831 [in Ukrainian].

Riabchuk, M. (2011). *Postkolonialnyi syndrom: Sposterezhennia* [Postcolonial syndrome. Observation]. K.I.S. [in Ukrainian].

Said, E. V. (2001). *Oriientalizm* (V. Shovkun, Trans.). [Orientalism]. Vydavnytstvo Solomii Pavlychko "Osnovy". [in Ukrainian].

Serhiienko, S. (2019). *Edvard Said i marksyzm: Notatky na poliakh "Oriientalizmu"* [Edward Said and Marxism: Footnotes to the Book «Orientalism»]. Spilne. [in Ukrainian].

Thompson, E. M. (2006). *Trubadury imperii: Rosiiska literatura i kolonializm* (M. Korchynska, Trans.). [Imperial Knowledge: Russian Literature and Colonialism]. Vydavnytstvo Solomii Pavlychko "Osnovy". [in Ukrainian]

Ukrainskyi Dekolonialnyi Hlosarii [Ukrainian Decolonial Glossary]. [in Ukrainian].

Shkandrii, M., & Kravchenko, Yu. (n.d.). Antykolonialnyi, postkolonialnyi, dekolonialnyi [Anticolonial, postcolonial, decolonial]. Ukrainian Decolonial Glossary [in Ukrainian].

Bhabha, H. K. (1994). *The location of culture*. Routledge.

Jørgensen, M. W., & Phillips, L. J. (2002). *Discourse analysis as theory and method*. SAGE Publications.

Spivak, G. C. (1988). Can the subaltern speak? In C. Nelson & L. Grossberg (Eds.), *Marxism and the interpretation of culture* (pp. 271–313). University of Illinois Press.

Дата першого надходження статті до видання: 17.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.10.2026